

MİLLETLERARASI TAHKİMDE ESASA UYGULANACAK HUKUK

Av. İrfan SÖNMEZ*
Arş. Gör. Gencay KARAKAYA**

THE LAW TO BE APPLIED TO THE MERITS IN INTERNATIONAL ARBITRATION

ÖZET

Ticaretin küreselleşmesi farklı hukuk sistemlerine tabi şirket ve organizasyonları karşı karşıya getirmiştir. Sermayeyi güven vermek ticaretin en önemli kurallarından biridir. Yabancı sermaye ihtilaflara milli ve mahalli mahkemeler nezdinde çözüm aramayı dezavantajlı bulduğu için alternatif çözüm biçimlerine yönelmiştir. Uluslararası tahkim bu yollardan bir tanesidir. Hukuki uyumsuzlukları çözümde esas olan mahkemeler olmasına rağmen zamanla tahkim müessesesinin dinamik ve hızlı işleyen yönü, ticari ihtilaflarda en tercih edilen kurum haline getirmiştir. Tahkimi işlevsel kılan, taraflara sözleşmelerini

---

* Avukat, Elazığ Barosu – Elazığ/Türkiye, efe_23_23@hotmail.com

** Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, gkarakaya@ticaret.edu.tr

muayyen bir hukuka tabi kılma iktidarını bahşetmesidir. Hukuk seçme imkânı ticaretin güven ve istikrar arayan veçhesine de uygundur. Bu çalışmada tahkim anlaşması yapılan durumlarda esasa hangi hukukun uygulanacağı incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: *Tahkim, Hakem, Ticaret, Hukuk, Uyuşmazlık*

ABSTRACT

Globalization of trade brought companies and organizations belonging to different law systems to face to face. Securing and giving trust to capital is one of most important prerequisite of the trade. Since foreign capital finds to rely on local courts risky in solving conflicts, it applies alternative conflict solving ways. international arbitration is one of them. Though, courts are basically the very natural legal conflict-solving places, the dynamic and rapid problem solving feature of arbitration made it the most influential and preferred institution in commercial conflicts. What makes arbitration effective is its ability giving parties to choose the the law they prefer to be subjected. The ability to choose the law is compatible to nature of trade seeking the trust and stability as well. In this study, it is examined which law will be applied to the substance in case of arbitration contracts.

KEYWORDS: *Arbitration, Arbitrator, Trade, Law, Conflict.*

1. GİRİŞ

Dünya ticaretinde meydana gelen hızlı gelişim, ulus ötesi ilişkileri hızlandırmış, sermaye ve ticaretin küresel ölçekte yayılmasına neden olmuştur. Çağımızı küreselleşme çağı olarak niteleyenler, bu gelişimi ticaret ve haberleşmenin yaygınlaşmasına bağlamaktadırlar. Uluslararası ticaret, milli sınırları ve hukuku zorlayarak kendi ihtiyaçlarına uygun düzenlemeleri dayatmaktadır. Bugün artık internet üzerinden birkaç tuşa basarak milyarlarca lira sermayeyi dünyanın bir ucundan diğer ucuna taşımak mümkündür. Nitekim gelişmiş ülkelerde her geçen gün e-ticaretin oranı yükselmekte, bu yolla sınırlar ortadan kalkmaktadır.

Farklı ülkelerde farklı ticari yasaların varlığı, zaten ürkek ve çekingen olan sermayenin önündeki en büyük engellerden biridir. Farklı

prosedürlerle karşılaşmak, hem zaman, hem de ticari hayatın vazgeçilmezlerinden biri olan güven kaybına yol açmaktadır. Ticaret kazanmak üzerine kurulmuş bir ilişkiler yumağıdır. Kazanmak için sermayenin güvene ihtiyacı vardır. Bunun yollarından biri de uluslararası niteliği olan kurum ve mekanizmaların devreye sokulması, yatırımcıya güven veren yöntemlerin bulunmasıdır.

Bugün herhangi bir ülkenin kendini uluslararası ticaretten soyutlaması, kendi sınırları içine kapanarak ayakta kalması mümkün değildir. Tarihi akış, her gün biraz daha dışa açılmayı ve ülke sınırlarını en azından ticari anlamda dışa açmayı zorunlu kılmaktadır. Bu mecburiyet, yeni anlayış ve yeni müesseseleri beraberinde getirmektedir.

İşte dünya ticaretinin bu küresel boyutu, yoğun ihtilafları da beraberinde getirmiştir. Tahkim kurumu bu ihtilaflara verilen cevap ve sunulan çözüm yollarından biridir. Çalışmamızda önce uluslararası tahkimin anlamı ve gerekliliği üzerinde durulmuş, kısa bir tarihçesi sunulmuştur. Ardından, karşıtlarının görüş ve endişeleri dile getirilerek olaya farklı bir perspektiften bakma imkânı verilmiştir. Çünkü hemen her kurum ancak eleştirel bir yaklaşımla doğru anlaşılabilir. Çalışmanın diğer kısımlarında ise milletler arası tahkimin Türk Hukuk Sistemindeki yeri, uluslararası tahkimin nedenleri ve çeşitleri incelenmiş, son kertede çalışmanın nirengi noktasını oluşturan esasa uygulanacak hukuk farklı yön ve ihtimaller dikkate alınarak ele alınmıştır.

2. Genel Olarak Tahkim

Tahkim, kelime olarak, "pekiştirmek, güçlendirmek"¹ gibi anlamlara gelen bir terimdir. Çalışma konumuzda ise uyuşmazlıkların hakem vasıtasıyla çözümü anlamına gelen yanılla incelenmiştir. Bu anlamıyla tahkim, "anlaşmazlıkların herkese açık mahkemeler yerine, hakemler aracılığıyla çözülmesini öngören bir anlaşma yoludur."²

Hem iç ihtilaflarda hem de uluslararası nitelik taşıyan uyuşmazlıklarda kullanılan bir mekanizmadır. Uluslararası tahkime ihtiyaç duyulma nedeni, ihtilafların daha çok uluslararası nitelikli oluşu ile ilgilidir. Bunların çözümü, farklı hukuk sistemlerine bağlı tarafların

¹ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Pınar Yayıncılık,2005,s,512

² Türk Tabipler Birliği, <http://www.ttb.org.tr/TD/TD47/tahkim.html>, Erişim: 13.12.2014

itimata edebilecekleri tarafsız bir yargı zeminini gerekli kılmıştır. Milli ve mahalli temelde çözüm yollarının aranması, uyuşmazlığın tarafı devlet ve vatandaşlarına avantaj sağlayacağından, farklı ve daha işlevsel yargılama metotlarının bulunmasını gerektirmiştir. Her ne kadar, böyle bir zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da, tahkim müessesesinin tarihi, hukuk tarihi kadar eskidir. Farklı biçimlerde kadimden beri kullanılan bir yargılama ve uzlaşma biçimidir. Milletlerarası Ticaret Odası tahkimi, milletler arası karakterdeki iş ilişkilerinden doğan uyuşmazlıkların hakem yolu ile halli olarak tarif etmektedir³ "Modern hukuk literatüründe tahkim, taraflar arasında doğmuş veya ileride doğması muhtemel olan muayyen hukuk ihtilaflarını, devlet yargısı dışında taraflarca seçilen ve hakem (arbitratör) denen, tarafsız özel şahıslar vasıtasıyla nihai olarak karara bağlanmasını ifade eder."⁴

Esas olan, ihtilafların mahkemelerde çözülmesidir. Bunun istisnası, tahkim kurumudur. Literatürde "arbitration" olarak geçmekte olan bu kelime Türkçeye HAKEM olarak çevrilebilmektedir. Hakemlik (tahkim) müessesinde uyuşmazlıklar genel olarak 3 kişilik bir komisyon tarafından çözümlenir. Bu komisyon, biri davacı, biri davalı ve 3.sü ise davacı ve davalının mutabık kaldığı bir hakem ya da mutabık kalınmaması durumunda hakemlik müessesesinin re'sen atayacağı bir hakemden oluşur.⁵

Tahkimin ilk defa nerede ortaya çıktığına dair bir fikir birliği yoktur. "Ancak ilk defa 1967 tarihli İngiliz tahkim kurumu ile kodifiye edilmiştir."⁶

Tahkim kurumu, hemen her hukuk sisteminin kadimden beri kullandığı bir ihtilaf çözme biçimidir. Anglo-Sakson Hukuk Sisteminden, İslam hukukuna kadar farklı hukuk sistemlerinde, tahkim usulüne ait düzenlemelere rastlamak mümkündür. İslam tarihinde en bilinen örnek,

---

³ Turgut Kalpsüz, **Türkiye'de Milletlerarası Tahkim**, İstanbul Yetkin Yayınları,2010,s,2

⁴ Cemal Şanlı, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986, s.17

⁵ **Türkiye MAİ ve Küreselleşme Karşısı Çalışma Grubu**, <http://www.antimai.org/kitap/tahkim.html>

⁶ Şanlı, **a.g.e**, s,15

Muaviye ile Hz Ali arasında yapılan tahkim anlaşmasıdır.⁷ Türk Hukuk sisteminde tahkim Hukuk Mahkemeleri Kanunu (HMK) ile Milletlerarası Tahkim Kanununda (MTK) düzenlenmiştir. Hukuk mantığına, ticaretin esnek yapısının adaptasyonu ile ortaya çıkan bu kurum, bugün uluslararası ticari ilişkilerin en önemli başvuru yollarından biri haline gelmiştir. Ticaretin esnek, çabukluk isteyen yapısı tahkimi mahkemelere göre daha tercih edilebilir bir uyumsuzluk çözme yolu haline getirmiştir.

Uluslararası tahkim asla bir mahkeme değildir. Ama yaptığı iş yargılamadır. “Hakemlerin uyumsuzluk halinde temel aldıkları tek ölçü taraflar arasında yapılan sözleşme şartlarıdır. Sözleşme şartları dışındaki hiçbir ulusal ve uluslararası hukuk normları dikkate alınmaz ve hakemlik müessesesi her davada farklı bir sözleşmeyi esas aldığı için, evrensel ve değişmez hukuk kuralları oluşturulamaz.”⁸

Ancak belirtmek gerekir ki, tahkimin birinci özelliği, muayyen hukuki ihtilafların çözümlenmesinde kullanılan bir yargı metodu olduğudur. Mahkemeden farkı, bir Lex Fori’ye sahip olmaması ve hakemlerin taraflar arasında akdedilen -sözleşmeden-hareketle ihtilafı çözmeye çalışmalarıdır.

Karşıtlarına rağmen, uluslararası tahkim gün geçtikçe ticari ihtilafların her gün daha çok başvurulan bir çözüm mekanizması olmaya devam etmektedir. “Zira bu, uyumsuzluk çözümü metodu, geleneksel yargılama metotları ile karşılaştırıldığında birçok avantaja sahiptir.

Taraflar, uyumsuzluklarını tahkim yoluyla çözmek istediklerinde, uyumsuzluklarının esasına uygulanacak hukuku kendileri belirleyebildikleri gibi, uyumsuzluğun hangi usule göre ve nasıl çözümlenebileceğini de önceden bilebileceklerdir. Bunun yanında, kararın tanınması ve tenfiz edilmesi konularında sağlanan kolaylık ve işlevsellik de özellikle yatırımcı açısından hukukî bir güvence ortamı sağlamaktadır.”⁹

⁷ Muharrem Balcı, **İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim**, İstanbul Danışman Yayınları,1999,s,74

⁸ <http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm> file:///C:/Users/win7/ Downloads /1952.pdf, Erişim: 10.12.2014

⁹ Neva Övünç Öztürk, ICSID Tahkiminde Esasa Uygulanacak Hukuk, Yüksek Lisans Tezi,2006,s.43

2.1. Milletlerarası Tahkim

“Milletlerarası ticareti ilgilendiren akitlerden doğan ticari uyuşmazlıkların halline matuf tahkimler milletlerarası ticari tahkim olarak vasıflandırılmaktadır.”¹⁰ “Bir akdin hangi unsurlarla milletlerarası bir karaktere sahip olacağının tespiti önem taşımaktadır. “Milletlerarası Tahkim tabiri, yabancılık unsuru taşıyan ve hakemler marifetiyle ihtilafların çözümünü içeren tüm ihtilaf çözme tekniklerini ifade etmek için kullanılan bir üst kavramdır.”¹¹

Bu konuda farklı görüşler olmasına rağmen, klasik görüş, “akitlerin milletlerarası karakterini tespitite, akitle ilgili şahsi veya coğrafi unsurlardan hareket etmektedir. Buna göre sözleşmenin tarafları farklı vatandaşlığa veya farklı ülkelerde ikametgâh veya meskene sahipseler veya sözleşme konusu şey, hizmet veya ödemeler bir ülkenin sınırlarını aşılırsa akit milletlerarası karaktere sahiptir.”¹²

Ancak bu konuda daha çağdaş ve yeni eğilimler “sözleşmenin ekonomik karakterini ön planda tutmakta, şahsi ve coğrafi anlamda yabancılık unsuru taşısın taşımamasın milletlerarası akitleri, milletlerarası ticareti ilgilendiren akitler olarak vasıflandırmaktadır. Diğer bir ifade ile tahkime milletlerarası nitelik kazandıran, tahkimin taraflarının hukuki niteliği, tahkim usulü için seçilen hukuk, hakemlerin niteliği, vb. değil, tahkim konusu temel ilişkinin milletlerarası ticareti ilgilendirme özelliğidir.”¹³

Hukuk sistemimizde milletlerarası tahkim- yabancılık unsuru- ile izah edilmiştir. Tahkim Kanununun (MTK) 2. maddesinde, tarafların yerleşim yeri, olağan oturma yeri veya işyerlerinin ayrı devletlerde olması, tarafların yerleşim yeri, olağan oturma yeri veya iş yerlerinin tahkim yerinden farklı olması, tarafların yerleşim yeri, olağan oturma yeri veya iş yerlerinin asıl sözleşmeden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği veya en çok bağlantılı olduğu yerden farklı bir devlette olması, asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az

---

¹⁰ Balcı, **a.g.e.**, s. 309

¹¹ Cemal Şanlı, Emre Esen, İnci Ataman Figanmeşe, **Milletlerarası Özel Hukuk**, 3.b, İstanbul Vedat Kitapçılık, 2014, s.551

¹² Şanlı, **a.g.e.**, s,30

¹³ Şanlı, s.32

birinin yabancı sermaye getirmiş olması veya asıl sözleşme ve hukuki ilişkinin bir ülkeden diğerine sermaye veya mal geçişini sağlıyor olması yabancılık unsuru olarak sayılmıştır.

2.2. Türk Hukukunda Milletlerarası Tahkim

Türkiye’de milletlerarası tahkim 21 Temmuz 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4686 sayılı kanunla düzenlenmiştir. 14.08.1999 tarihinde 4446 sayılı kanunla Anayasa’da yapılan değişikliğe kadar Türk hukukunda milletlerarası tahkimi düzenleyen özel hükümler yoktu. Ancak, Anayasa değiştirildikten sonradır ki, yasal düzenlemeler yapılabilmektedir. Tahkimin Türk Hukuk sistemine girişi yeni olmasına rağmen, Türk toplumunun gündemine girmesi daha eskilere dayanmaktadır. 1991 yılında milletlerarası ticari hakemliği düzenleyen Avrupa Sözleşmesi ile Yabancı hakem kararlarının tanınması ve icrasını düzenleyen New York Sözleşmesi Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu iki sözleşmeye rağmen, imtiyaz sözleşmelerinin Danıştay’ın ön incelemesinden geçirilmesini emreden 2575 sayılı Danıştay Kanununa yaslanarak, Danıştay -içinde tahkim-şartı bulunan sözleşmeleri iptal etmiş, bir çok ihale ve yatırım antlaşması uygulanma imkanı bulamamıştır. Esasen, Türkiye’de uluslararası tahkimin kanunla düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkaran da, değişen ve büyüyen ihtiyaçlara paralel olarak, baraj, köprü, fabrika gibi büyük yatırımlar için gereken dış finansman ihtiyacıdır. Yabancı sermayenin kendini garantiye almak, muhtemel riskleri azaltmak için tahkim şartını öne sürmesi, tahkimin Türk hukuk sistemine girişini kolaylaştırmıştır.

4446 sayılı yasa ile Anayasa’da yapılan değişiklikten sonra, Danıştay Kanunu da tadil edilmiş, hemen ardından 21 Temmuz 2001 tarihinde 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu çıkarılmıştır. 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu (MTK) salt tahkimi düzenleyen bir yasa olmasına rağmen, Hukuk Mahkemeleri Kanununun da(HMK) tahkim, 407-444 maddeleri arasında tanzim edilmiştir. MTK içinde yabancılık unsuru olan sözleşmelere uygulanırken, HMK içinde yabancılık unsuru bulunmayan sözleşmelere tatbik edilmektedir.

2.3.Tahkime Yönelik Eleştiriler

Tahkim kurumunun bu özgün yapısına rağmen, milli hukuk sistemlerinden farklı bir çözüm yolu olduğu için karşısında olan, bu çözüm mekanizmasını milli egemenlikle bağdaştırmayan kesimler de

vardır. Bu çevreler, hukukla egemenlik arasındaki münasebetten yola çıkarak, uluslararası tahkimi, devletin hukuk yaratma iktidarına müdahale olarak görüp, karşı çıkmaktadırlar.

Bir diğer eleştiri konusu ise çabukluk, gizlilik, az masraflılık, hakemleri ve yargılama usulünü belirleme gibi olumlu yanlarının yanında, "hakem kararlarının bağlayıcı etkisinin olmaması, kararların MTK'da düzenlendiği gibi iptal edilebilirliği, yargı kararlarına benzer bir üst denetim mekanizmasının bulunmaması ve gizlilik gibi"¹⁴ olumsuz yanlarıdır. Bir diğer eleştiri de, bu uyuşmazlık çözüm yönteminin, gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere dayatılan bir mekanizma olduğu, AB, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiği, Buna karşı, sermayenin rahatça dolaşımına neden olduğu için, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine katkıda bulunduğunu savunanlar da vardır.

Olumsuz yanlarından herhalde en önemlisi yargılama usulünün gizliliğinden kaynaklanan şeffaflık problemidir. Tahkim uygulamasındaki kurallara göre, ihtilaflar tamamen özel nitelikte sayıldığı için, duruşmalar ihtilafın tarafları dışındakilere kapalı tutulmakta ve kararların duyurulması ancak bir tarafın arzu etmesi halinde mümkün olabilmektedir. Buradaki gizlilik ilkesi, tahkim sürecinin daha hızlı yürütülebilmesine imkan sağlanması ve tarafların ticari sırlarını koruma ve uyuşmazlık dolayısıyla itibar kaybına uğramamaları gibi düşüncelere dayandırılmaktadır. Hâlbuki şeffaf bir kurguya giderek hakem heyetinin faaliyetlerine dışarıdan erişim sağlamak suretiyle, hakemlerin kendilerini daha dikkatli davranmak zorunda hissedebilecekleri; eleştiriye açık tutulmalarının imkân dâhiline girmesiyle, etkinliğin ve süreçteki kalitenin artacağı söylenebilir.¹⁵,

2.4.Uluslararası Tahkimi Tercih Nedenleri

"Uluslararası ticaret, çok dinamik, değişken, siyasi değişimlerden çok çabuk etkilenen bir yapıya sahiptir. Ticaret yapmadan ülkelerin

---

¹⁴ Nevhis Deren Yıldırım, Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri, Ankara Barosu Dergisi, 2002,Sayı 4, s.43-44

¹⁵ Serdar Çal, Uluslararası Yatırım Tahkimine Yönelik Kimi Eleştirilerin Değerlendirilmesi, AÜHFD,2008, s. 146, [http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2008-57-04-](http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2008-57-04/AUHF-2008-57-04-)

vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün değildir. Bu bakımdan her ülke, değişen oranlarda ticaret yoluyla birbirine bağımlıdır.”¹⁶

Sanayi devrimiyle birlikte artan ve yoğunlaşan ticari ilişkiler mahkemelerin yükünü artırmış, yeni yöntem ve metot arayışlarını hızlandırmıştır. Farklı siyasal sistemlere sahip ülkeler arasında ticaret yapmak, çabuk işlemesi gereken ticari mekanizmaların hızını yavaşlatabilmektedir. Mahkemelerin iş yükünün ağırlığı, kar zarar üzerinden yürüyen ve zamanla yarış içinde olan ticari faaliyetleri menfi yönden etkilemektedir. Ticaret erbabının tahkim usulünü tercih sebeplerinin başında, “işte bu mahkemelerin yavaşlığına karşı tahkim usulünün çabukluğu vardır. Hakemler Lex Fori’nin katı ve teferruatlı maddi ve usule ilişkin hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak karar vermek durumundaki hâkimlere nispetle, taraflarca veya bizzat kendi koydukları basit ve ihtilafın niteliğine uygun kararlar çerçevesinde, daha kısa sürelerde karar verebilme imkânına sahiptirler.”¹⁷ Ticari şartlarda gözlenen hızlı değişim, enflasyon, paranın değerindeki artış ve eksilmeler ihtilafın kısa sürede çözümlenmesini zorunlu kılmaktadır. Buna, tahkim yolunda rotanın tarafların elinde olması da eklenince, tahkim yolu daha tercih edilir bir çözüm biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tahkimi, mahkemelere göre öne çıkaran bir başka husus da hem ucuz, hem de konunun uzmanı kişilerce ihtilafın karara bağlanmasıdır. Ticari alan, hukukun alanından çok farklı özelliklere sahiptir. Ticari bir ihtilafın, hiç ticaret yapmamış, onun mantık ve felsefesine sahip olmayan kişilerce çözümü, çoğu kez iki taraf için de hayal kırıklığına neden olabilmekte, verilen kararlar iki taraf için de tatmin edici olmamaktadır. Pazar mantığının uluslararası boyutu, hukukun daha yerel kalan boyutu ile karşılaştırıldığında, milli bir hukukla milletlerarası bir meselenin çözümünün zorluğunu ortaya koymaktadır. Ayrı tabiiyetlere sahip tacirlerin her birinin ötekinin hukukuna şüpheyle bakması doğal bir insani durumdur.

Başkasının hukuku başkasını korur mantığı, ihtilafı bu algıdan arınmış mekanizmalar yoluyla çözmeye icbar etmektedir. Tahkim

¹⁶ Mehmet Melemen, **Uygulamalı Uluslararası Ticaret**, İstanbul, Türkmen Kitabevi,2012, s. 3

¹⁷ Şanlı, **a.g.e.** s.23

tarafra ihtilafın nerede, nasıl, hangi hukukla çözümleneceği hususunda tam bir irade serbestliği verdiğinden, kişi yi muhatabının hukukuna mahkum olmaktan kurtarmakta, ihtilafların daha objektif kriter ve daha uzman kişilerce çözülebileceğine dair inancı güçlendirmektedir.

Zira tahkim usulünü tercihte, ticari kaygılar kadar psikolojik unsurların da etkili olduğu bir gerçektir. Tahkimi tercih edilir kılan sebeplerden biri de gizlilik tir. Taraflar, ticari sırlarını mahkemelerde ortaya saçmadan, seçtikleri hakemler vasıtasıyla çözmekte, bu vesileyle ticari sırlarını da korumaktadırlar. Hakemlere tanınan geniş yetki, çoğu ihtilafın uzlaşma ve dostane yollarla çözüme bağlanmasına imkân vermektedir. Tahkim usulünün karakterinde bulunan çabukluk, gizlilik ve ucuzluğun yanında "onun özel bir yargılama usulü olması, çağdaş dünyanın değer ve idealleri olan demokratikleşme ve sivilleşme ile uyum içinde olması"¹⁸ tercih edilmesini kolaylaştıran bir başka nedendir.

2.5.Milletlerarası Tahkimin Çeşitleri

Milletler arası tahkim usulünün kullanılması iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Ad Hoc (geçici, arızı) tahkimdir. Bu tür tahkimde herhangi bir kurumsal yapının idare ve kılavuzluğu olmadan, taraflar süreci kendi denetimlerinde tutarak, hakemleri, tahkim yerini, tahkim usul ve hukukunu kendileri tayin eder veya bütün bu işlemler için hakemlere yetki verirler. Tahkimin bu türü, sadece o uyuşmazlık için ve tarafların ihtiyaçlarına göre geçici olarak teşekkül ettirildiğinden Ad Hoc tahkim olarak isimlendirilmiştir. Bu tahkim tipinin tercih edilmesinde, daha çok siyasi, sosyal ve psikolojik sebepler rol oynamaktadır.

“Özellikle, taraflardan birinin devlet veya devlet kuruluşu olduğu milletlerarası nitelikli sözleşmelerde, yatırımcı yabancı şirketlerin ev sahibi ülkelerdeki, ev sahibi ülkenin de yabancı ülkede bulunan tahkim kurumlarına güvensizlikleri,”¹⁹ ve “kurumsal tahkim merkezlerinin tahkim prosedürleri üzerindeki bürokratik denetimlerinden duyulan endişeler ile bu tür kurumların milletlerarası sermayenin manivelası olduğu yönündeki kaygılar,”²⁰ tarafları ad hoc tahkim yönelt en önemli

---

¹⁸ Cemal Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 5.b, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013, s.246

¹⁹ Şanlı, a.g.e. ,s,97

²⁰ Şanlı, Esen, Figanmeşe, a.g.e. , s.553

nedenler arasındadır.

İkinci tahkim tipi ise kurumsal tahkimdir. Bu tip tahkimde, tahkim prosedürü önceden mevcut olan muayyen bir kurumun idaresinde yürümekte, sekreteryaya ve teknik hizmetler bu kurum tarafından verilmektedir. Usul, esas ve idari bakımdan önceden hazırlanmış kurallar söz konusudur. Tahkim kurumu ihtilafın çözümünde doğrudan rol alır. Ad hoc tahkimde ki gibi, belirsizlikler yoktur. Doktrinde kurumsal tahkimin kıstası, idari yönden tahkimi organize eden bir kurumun varlığıdır.²¹ Bu amaçla kurulmuş, birçok milli, milletlerarası ve bölgesel tahkim kurumu vardır. Dünyada uluslararası ticaret ve yatırım anlaşmalarında yer alan ve genel kabul görmüş 3 hakemlik müessesesi bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi 1923 yılında oluşturulan ve bugün de kullanılan ICC -Uluslararası Ticaret Odasının Tahkim Komisyonu, ikincisi Birleşmiş Milletler Örgütünün UNCITRAL Tahkim Komisyonu ve üçüncüsü Dünya Bankasının ICSID-Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları için Çözüm Merkezi isimli Tahkim Komisyonudur. Bu 3 Hakemlik müessesesinin dışında WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünün Hakem Heyeti), Avrupa Birliği Hakem Heyeti, İTO(İstanbul Ticaret Odası Hakem Heyeti) gibi çeşitli Hakemlik Müesseseleri de mevcuttur.²² Ayrıca, Milletlerarası Ticari Tohumluk Federasyonu, Milletlerarası Tali Hammadde Islah Bürosu, Amerikalılar arası Ticari Tahkim Komisyonu, Amerikan Tahkim Derneği ve Londra Hakem Mahkemesi gibi tahkim kurumları da sayılabilir.

3. Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk

Uluslararası tahkimin önemli konularından birini, esasa uygulanacak hukukun ne olacağı sorusu teşkil etmektedir. Usule ilişkin meseleler çözümlendikten sonra hakem heyetinin temel işlevi başlamaktadır. Hakem heyeti tahkim sözleşmesi çerçevesinde taraflardan aldığı yetki ile uyuşmazlığı bir karara bağlamak durumundadır. Bu bağlamda hangi hukukla uyuşmazlığın çözüme bağlanacağı sorusu gelmektedir. 1961 tarihinde Cenevre’de imzalanan Milletlerarası Ticarî Tahkime Dair Avrupa Sözleşmesi m. VI(2), tahkim anlaşmasının esastan geçerliliğine uygulanacak hukukun öncelikle tarafların seçtiği hukuka, böyle bir hukuk seçimi yapılmadıysa hakem kararının verileceği yer

²¹ Şanlı, **a.g.e.**, s. 70

²² <http://www.antimai.org/kitap/tahkim.html>, Erişim: 13.12.2014

hukukuna veya uyuşmazlık ulusal mahkemeler önüne geldiğinde hakem kararının nerede verileceği henüz tespit edilemiyorsa hakimin kendi hukukunda yer alan kanunlar ihtilafı kuralları uyarınca tespit edilecek hukuka tabi olduğunu ifade eder.²³

Milletlerarası özel hukukta irade serbestisi esas olduğundan taraflar bu kurala dayanarak ticari ihtilafları istedikleri bir hukuk sistemine tabi kılabilirler. “Milletler arası özel hukukta irade serbestisi, tarafların borç doğuran bir özel hukuk sözleşmesini muayyen bir hukuka tabi kılma iktidarım ifade eder.”²⁴ Tarafların akitlerini tam bir serbesti içinde akdetmeleri, uluslararası ticaretin ruhuna da uygundur. Bu tercih imkânı, taraflara sözleşmenin sonuçlarını önceden tahmin etme fırsatı vermekte, belirsizliğin önüne geçmektedir. İrade muhtariyeti ilkesi, her hukuk düzeninde aynı kapsamda ele alınmamıştır. ICSID Hukuk Kuralları diyerek çoğul bir ifade kullandığı için, bu üç hukuk sisteminden (anasyonel kurallar, genel prensipler, ve lexmercatoria)birini tercih mümkündür. Aynı şey MTO Tahkim kurallarında da geçerlidir. Buna karşılık Cenevre Komisyonu (VII) taraflar ihtilafın esasına uygulanacak hukuku tercih etmede serbesttir diyerek tekil ifade kullandığı için ulusal bir hukuk tercih edilecektir. Dolayısıyla, tahkimin tabi olduğu hukuk sistemi taraflara hukuk seçme imkanı getirmişse ,taraflar sadece ulusal bir hukuku seçme serbestisine sahiptir. Buna karşılık tarafların hukuk kurallarını seçme imkanı getirmişse ulusal hukukun yanında anasyonel kurallar, genel prensipler ve lexmercatoria’yı da seçebileceklerdir.”²⁵

İrade muhtariyeti ilkesinin kapsamı bu yetkiyi aldığı hukuk düzenine göre belirlenmektedir. Ticari ilişkilerde en büyük riskin belirsizlik olduğu bilinmektedir. Hukuk seçme imkânı bir anlamda belirsizliğin önüne geçmekte, tesadüfleri ortadan kaldırarak tarafların tereddütlerini izale etmektedir. Asıl olan, sözleşmelerde, esasa uygulanacak hukuku da seçmektir. Bu durumda, hem hakemlerin işi

---

²³ Fatih Işık, **Tahkim Anlaşmasının Esasına uygulanacak Hukuk**, 2013, <http://www.erdem-erdem.com/articles/tahkim-anlasmasinin-esasina-uygulanacak-hukuk-3>, Erişim: 13.12.2014

²⁴ Şanlı, **a.g.e**, s. 105.

²⁵ Özel, **a.g.m**, s. 373.

kolaylaşmakta, hem de ihtilaflar daha seri bir şekilde çözüme bağlanabilmektedir. Hukuk seçimindeki serbestlik, yürürlükte olan bir hukuk sistemini seçmeyi ifade eder. Aksi takdirde, seçimin anlamı ortadan kalkacak, kaotik bir ortamın doğmasına zemin hazırlanmış olacaktır.

Keza belirsizlik nedenlerinden biri de, aynı anda hem hukuk, hem de seçilen hukukun kanunlar ihtilâfi kurallarını seçmektir. Tarafların seçtikleri hukukun kanunlar ihtilafı kuralları da uygulamaya dâhil edilmediğinde, uyuşmazlığa tarafların istedikleri hukuktan farklı bir hukukun uygulanması söz konusu olacaktır ki, bu durumda da tam bir hukuk seçimi serbestisi sağlanmış olmayacaktır. Ancak bazen, taraflar dikkatlerini sözleşmenin maddi hükümlerine verdiklerinden, ihtilafların çözümüne uygulanacak hukuku seçmeyi ihmal etmekte, bu da, esasa uygulanacak hukukun ne olacağı konusunda değişik ihtimalleri gündeme getirmektedir. Esasa uygulanacak hukuku üç başlık altında incelemek mümkündür. Bu başlıklar;

a-Açık Hukuk seçimi,

b-Zımnî Hukuk seçimi,

c-Hukukun hakemlerce seçilmesidir.

Unutulmaması gereken nokta, “hukuk seçiminin, ana sözleşmenin bir maddesi, bir hükmü olarak derç edilmiş olsa bile, bağımsız bir sözleşme olarak kabul edilmesi gerektirir.”²⁶

3.1.Açık Hukuk Seçimi

Milletlerarası ticari sözleşmelerde taraflara tanınan irade serbestliği, milli hukuk sistemlerine yönelik açık hukuk seçimlerini de kapsamaktadır. Ticari tahkim doktrininde bu seçim genel hukuk prensiplerini, Milletlerarası Ticaret Kanununu, milli olmayan hukuk sistem ve prensiplerini de kapsamaktadır. ” Örneğin, milletlerarası düzenlemelerden biri olan ICSID Konvansiyonu m.42 ye göre; heyet anlaşmazlığa taraflarca üzerinde anlaşılacak hukuk kuralları çerçevesinde karar verecektir. Konvansiyon hukuk kuralları terimini kullandığı için taraflar sadece ulusal bir hukuku değil, milletlerarası hukuk kurallarını ya da lexmercatoria gibi ulusal olmayan hukuk kurallarını da seçebilirler. Aynı yaklaşım MTO Tahkim Kuralları m.17/1,UMCITRAL Model

²⁶ Şanlı, a.g.e, s.107

m.28/1’de de takip edilmiştir.”²⁷ Tahkim usulünde yargılamayı icra eden hakemler, tarafların sözleşmesiyle atanmış olup, aynı zamanda tarafların anlaşmalarıyla azledilebilirler. Bu durum hakemlerin tarafların iradelerine sıkı sıkıya bağlanmaları lüzumunu ortaya çıkarmıştır.”²⁸

İhtilafa hangi hukukun uygulanacağı sorusu hakemler tarafından sözleşmeye bakılarak çözülecektir. Tarafların hukuk seçimine dair sözleşmelerinin varlığı halinde sorun, seçilen hukuka göre kolaylıkla halledilecektir. ”S. Smedresman, hakemlerin hâkimlerden farklı olarak muayyen bir devletin menfaatini korumak durumunda olmadıklarından ve özel bir sözleşmeden yetki aldıklarından, tarafların uygulanacak hukuk konusundaki seçimlerine herhangi bir sınır getirmek için haklı sebeplere sahip olmadıklarını ifade etmiştir. ”²⁹ “Bunun anlamı, sözleşmede açık bir hukuk seçiminin olması halinde hakemlerin bunu uygulamak zorunda olduklarıdır. Milletler arası ticari tahkim ve doktrininde, tarafların açık hukuk seçimine yönelik hak ve yetkileri, herhangi bir kanunlar ihtilafı sisteminin otoritesine tabi kılınmadan doğrudan geçerli kabul edilmektedir. ”³⁰ Aksi takdirde hem irade serbestisinin bir anlamı kalmayacak, hem hukuk seçimi anlamını yitirecek, hem de tahkimin varlık sebebi ortadan kalkacaktı. Ayrıca hakemlerin bu iradeyi dikkate almamaları halinde hakem kararlarının iptali söz konusu olabilmekte, kararların tenfizi açısından sorunlar ortaya çıkabilmektedir.³¹ Bu münasebetle hakemlere düşen, açık hukuk seçiminin yapıldığı sözleşmelerde, bu seçimin herhangi bir mahalli kanunlar ihtilafı sistemine uygunluğunu araştırmaya gerek görmeden, seçilen hukuka göre ihtilafı çözmektir.

3.2. Zımni Hukuk Seçimi

Yukarıda ifade edildiği gibi açık hukuk seçiminde, taraflar arasında akdi ilişkiye uygulanacak hukukun seçimine yönelik irade açıktır. Zımni hukuk seçiminde ise, yine aslında tarafların bir iradesi

---

²⁷ Özel, **a.g.m**, s.373

²⁸ Şanlı, **a.g.e**, s.124

²⁹ Şanlı, **a.g.e**, s.126

³⁰ Şanlı, s.135

³¹ Ziya Akıncı, Milletlerarası Tahkim,3.b, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s.224

vardır ama bu irade sarih, belirgin olmadığından mevcut olan bu iradenin sözleşmenin muhtevasından çıkarılması gerekir. Muğlaklığı giderecek olan hakemlerin sübjektif yönelimleri değil, akdi ilişkinin verdiği ipuçlarıdır. Sorun, bu belirtilerden nasıl sonuca gidileceğidir. Taraflar arasındaki bu örtülü iradeyi ortaya çıkarmak, hakemlere düşmektedir. Çünkü esasa uygulanacak hukuku bulmadan, ihtilafı çözmenin mümkün olamayacağı bir gerçektir.

Bazen “sözleşmenin unsurları tek bir hukuka işaret edebilir. Mesela, muayyen bir hukuk sistemine ait, dil ve terminolojinin kullanılması, o ülke hukukunun seçildiğine delalet eden bir irade olarak anlaşılabilir.”³² Keza, yargılama esnasında tarafların iddia ve savunmalarını aynı hukuka dayandırmaları da bir başka zımni hukuk seçimi olarak mütalaa edilebilir. Zımni hukuk seçimi de geçerli bir seçim biçimi olup, başlıca milletlerarası konvansiyonlarda da yer almıştır. Borç ilişkilerine uygulanacak hukuka dair AB Konvansiyonunu buna örnek göstermek mümkündür.

Zımni hukuk seçiminin yapılmış olduğunun kabul edildiği hal ve şartlar, dört kategori içerisinde incelenebilir.

1) Sözleşmenin unsurlarına veya sözleşmeyi ihata eden hal ve şartlara dayanan zımni hukuk seçimi (Bu durumda sözleşmenin irtibat içinde olduğu yer hukukuna bağlanma söz konusudur.)

2) Muayyen bir hukuk sistemine has dil ve terminolojinin kullanılmasına dayanan zımni hukuk seçimi (Bu durumda sözleşmenin diline, şekline, kullandığı terminolojiye ve yaptığı atıflara bakılarak seçilen hukuk sistemi bulunur.)

3) Tahkim yeri veya hakemlerin seçimine dayanan zımni hukuk seçimi (Burada hâkimi seçen onun hukukunu da seçmiş olur şeklinde lexfori geleneğinden hareket edilerek sonuca gidilir. Keza, yer seçimi de hukuk seçiminin bir karine ve belirtisi olarak görülmüştür.)

4) Tarafların talep ve iddialarını aynı hukuka dayandırmalarından kaynaklanan hukuk seçimi (Yargılama esnasında aynı hukuki mevzuata dayanılması zımni bir hukuk seçimi olarak kabul edilmiştir.)

3.3. Hukukun Hakemlerce Seçimi

Açık veya zımni hukuk seçiminin yapılmadığı durumlarda esasa

³² Şanlı, a.g.e, s.214

uygulanacak hukuku seçme işi hakemlere düşmektedir. Hâkimler milletlerarası nitelikli ihtilaflarda hangi hukukun uygulanacağı sorununun halinde başvurabilecekleri bir kanunlar ihtilafı sistemine sahiptirler. Dolayısıyla hâkimler için bu tip sorunların hal ve çözümü kolaydır.

Milletlerarası ticaret hakemleri böyle bir lexfori'ye sahip olmadıklarından bu boşluğu kendileri doldurmak zorundadırlar. Ancak, hakemlerce ihtilafı esasına uygulanacak hukuku tespitte yardımcı olacak kanunlar ihtilafı düzenlemeleri isnai de olsa, bazı daimi hakem kuruluşlarının kuralları arasında bulunmaktadır. Mesela, Polonya dış ticaret hakem mahkemesi tüzüğü, hakemlerin ticari teamülleri ve adalet prensiplerini dikkate alarak, Amsterdam Sanayi ve Ticaret Odası Tahkim Kuralları ise hakkaniyet ve nısfete göre ihtilafın karara bağlanmasını öngörmektedir³³

Kurumsal tahkimde hakemler, en azından tarafların hak ve borçlarını tespitte usulü normlara ve önceden belirlenmiş bir kanunlar ihtilafı düzenlemesinden istifade etme imkanına sahiptirler. Ad hoc tahkimde ise hakemler bu imkânlarla sahip olmadıklarından, daha zor ve elverişsiz bir durumdadırlar. Temel sorun, bir kanunlar ihtilafı seçiminin yapılmadığı durumlarda bu seçimin hakemler tarafından neye göre yapılacağıdır.

Tahkim yeri veya tahkim usulünü yöneten mahalli hukukun kanunlar ihtilafı sistemine mi tabi olunacaktır? Yoksa kanunlar ihtilafı sistemini hakem veya tarafların tabiiyet ve ikametgâhları mı, belirleyecektir? Bütün bunların da ötesinde milletlerarası bir kanunlar ihtilafı kuralı mı uygulanacaktır? Hakemler, önce açık veya zımni bir hukuk sisteminin seçilip seçilmediğini tespit ettikten sonra, ihtilafın esasına uygulanacak hukuku belirlemeye çalışacaklardır.

3.4. Hakemler Açısından İrade Serbestisi

Esasa uygulanacak hukukun hakemlerce tespiti değerlendirilirken, hakemlerin sahip oldukları yetki ve serbestinin sınırlarının incelenmesinde fayda vardır. Bu yetki ve serbesti nereye kadardır? Esasen,” taraflarca uygulanacak hukuk, açık veya zımni olarak seçilmediğinde, bu seçimin hakemlere bırakıldığı kabul edilmektedir.”³⁴ Tarafların zımnen esasa uygulanacak hukuk konusunda hakemlere

---

³³ Şanlı, a.g.e s. 297

³⁴ Şanlı, s. 217

tanıdıkları yetki ve serbesti, izlenecek kanunlar ihtilafı tekniğini tayin ve tespiti de kapsamaktadır. Ancak bu serbesti sınırsız ve keyfi değildir. Bu serbesti, ihtilaf konusu ilişkinin maddi karakteri, milletlerarası tahkim kurumunun hukuki niteliği, tarafların milletlerarası tahkimden beklenti ve iradeleriyle sınırlıdır.

Buna ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz, kamu düzeni sınırlamasının da ilave edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, tarafların iradesi devreden çıkacak, hudutlarını hakemlerin belirlediği bir hüviyete bürünecektir. Bu da milletlerarası tahkimin ruh ve amacına aykırıdır.

3.5. Maddi Hukukun Tespitinde Bir Kanunlar İhtilafı Sisteminin Uygulanması

Taraflar uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuku seçmemişlerse, hakemlerin uygulanacak hukuku belirlemeleri gerekmektedir. Bu durumda kanunlar ihtilafı meseleleri devreye girmekte ve hangi bağlanma noktası aracılığıyla hangi hukuk ya da hukuk kuralının uygulanacağına karar verilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, hakemler gerçek bir kanunlar ihtilafı problemi ile karşılaştıklarında konunun çözümü için başvuracakları bir kanunlar ihtilafı sistemine sahip değildiler. Bu nedenle ihtilafın çözümü hakemlerin kültür, birikim ve hukuk nosyonlarına bağlıdır. Sistem seçiminde iki tür milli veya milli olmayan kanunlar ihtilafı sistemleri söz konusudur.

3.5.1. Milli Bir Kanunlar İhtilafı Sisteminin Uygulanması

Genelde bu tür durumlarda hakemler ikamet ettikleri veya mensubu oldukları ülkenin kanunlar ihtilafı sistemine bağlı kalacaklardır. "Doktrin de hakemlerin milli bir kanunlar ihtilafı sistemine dayanması gerektiği ifilde edilmiştir."³⁵

Esasa uygulanacak hukukun tespitinde yaptığımız ayırım, burada da geçerlidir. Tarafların açık veya zımni bir şekilde muayyen bir kanunlar ihtilafı sistemini seçmeleri halinde hakemler bu seçime göre, esasa uygulanacak hukuku bulacaklardır. Açık veya zımni bir kanunlar ihtilafı sisteminin seçilmemesi halinde hakemler, tahkim yeri veya merkezinin yahut tahkim prosedürünü yöneten hukukun veya akdin en sıkı irtibat halinde olduğu ülkenin kanunlar ihtilafı hukuku sistemini seçeceklerdir. Yaygın uygulama bu istikamettedir. Son yıllarda tarafların ilişkili olduğu

³⁵ Şanlı, a.g.e, s,229

ülkeden ziyade ticari ilişkinin ilişkili olduğu ülkelerin kanunlar ihtilafının tercih edilmesi yönünde bir eğilim belirmiştir. Taraflar açık veya zımni bir kanunlar ihtilafını seçmedikleri zaman, hakemler şahsi tecrübelerinden hareketle bu seçimi yapacaklardır. Taraflar esasa uygulanacak hukuku tespitte yol gösterecek kanunlar ihtilafı kurallarını seçtiklerinde, hakemlerin maddi hukuku belirlemeleri kolaydır.

Çünkü hakemler uygulanacak hukuku bu kurallara göre tespit edeceklerdir. Zımni seçimde de tarafların örtülü iradesi tebarüz ettirildikten sonra ilgili kanunlar ihtilafı kuralının tatbiki yoluyla ihtilafı çözecek hukuk bulunacaktır. Açık veya zımni bir tercihin olmadığı durumlarda sözleşmenin ruhu, hakemlerin birikimi devreye girecek, mevcut boşluk hakemler tarafından doldurulacaktır. Yaygın görüş, tahkim yeri ve merkezinin kanunlar ihtilafı sisteminin uygulanmasıdır. Devletler Hukuku Enstitüsünün görüşü de bu yöndedir; İhtilafın esasına uygulanacak hukuku tespit etmek için hakem mahkemesinin ikametgâhı ülkesinde yürürlükte olan kanunlar ihtilafı kuralları uygulanacaktır.³⁶ Bazı kararlarında hakemler tahkim yeri hukukunu, tahkim mahkemesi veya hakemin Lexfori'si olarak görmüşler, hâkimler gibi bu Lexfori'nin kanunlar ihtilafı kurallarını uygulamak zorunda oldukları sonucuna varmışlardır. Esasa uygulanacak hukukun tespitinde hakemlerin sahip olduğu serbestlik, milletlerarası ticaretin gerekleri, milletlerarası ticari tahkim kurumunun mahiyeti, davanın özellikleri ve tarafların beklentilerine uygun olmalıdır.

3.5.2. Milli Olmayan Bir Kanunlar İhtilafı Sisteminin Uygulanması

Adının bıraktığı intiba ne olursa olsun, devletler hukuku veya milletlerarası özel hukuk da, milli hukukun bir parçasıdır. Hukukun diğer dalları gibi içinden çıktıkları toplumun izlerini taşırlar. Hukukla kültür, siyaset ve ekonomi arasında güçlü bağlar vardır. Her hukuk sistemi aynı zamanda hayat bulduğu toplumun menfaatlerini korumayı amaçlar. Devletin kendisine karşı tarafsız olması mümkün olmadığından, onun hukuku da tarafsız değildir.

Bir ülkenin ihtiyaç ve menfaatlerine göre tanzim edilmiş bir hukuk sisteminin, milletlerarası ticari ihtilaflarda kullanılması ne kadar doğru ve ticari ilişkilerin tabiatına ne kadar uygundur? Bu sorunun cevabı,

---

³⁶ Şanlı, a.g.e. s.250

akdi ilişkilerde milli olmayan hukuk sistemlerinin tercihini gündeme getirmiştir. Esasen, tarafların aralarındaki ihtilafı milletlerarası bir ticari hakemlik merkezine sunmaları veya farklı tabiiyette hakemleri seçmeleri, ihtilafı milletlerarası bir planda çözmek isteyişlerinin bir ifadesidir. “Milli olmayan kanunlar ihtilafı kurallarının kaynağı milletlerarası sözleşmeler, uygulama kodları, milletlerarası ticari tahkim tatbikatında kabul görmüş tatbikat ve teamüllerdir. Bu bağlamda devletlerce ön görülmüş milletlerarası konvansiyonların amacı da bu istikamette bir yargı tekniği ve hukuk rejimi ihdas etmektir.

Bu yargı tekniğinin bir parçası olarak söz konusu belge ve konvansiyonlarda muayyen bir kanunlar ihtilafı düzenlemesi ön görülmüş ise, bu düzenleme milletlerarası bir ticari ve ekonomik rejim oluşturmanın önemli bir vasıtası olur ve hakemlerce uluslararası nitelikli ticari ihtilafların çözümünde kullanılması gerekir.”³⁷

Bu belge, tasarı ve konvansiyonlardan ilk defa kanunlar ihtilafı kuralına yer veren sözleşme 1961 tarihli Avrupa Milletlerarası Ticari Tahkim Sözleşmesidir. Daha sonra BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Tahkim Kurallarında UNCITRAL’in ad hoc tahkim kurallarında, MTO tahkim ve uzlaştırma kurallarında kanunlar ihtilafı ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Ticari ihtilaflarda taraflar arasında bir kanunlar ihtilafının tercihinin yokluğu halinde, hakemler tarafından bu belge ve konvansiyonların kanunlar ihtilafına dair hükümleri uygulanabilecektir. ”Hakemler uygulanabilecek tüm kanunlar ihtilafı kural veya sistemlerini ve bunların gösterdiği maddi hukukları inceledikten sonra, ihtilafın mahiyetine en uygun maddi hukuku gösteren kanunlar ihtilafı kuralını, ihtilafın mahiyeti için münasip görüp uygulayabilirler. Böyle bir metodun izlenmesinde, ancak ihtilafın mahiyetine uygun kanunlar ihtilafı kuralı, ihtilafın mahiyetine uygun maddi sonuçlara ulaşmayı sağlayabilir.”³⁸

Görüldüğü gibi, uygulanacak kuralın tarafların tahkime gitmekteki amaçlarına uygun düşmesi gerekmektedir. Bunun için tercih olunacak kanunlar ihtilafı kuralı, maddi hukuk planındaki sonuçlarla birlikte düşünülmelidir. Milli olmayan kanunlar ihtilafı sistem ve kurallarının başlıca ilham kaynağı Avrupa Sözleşmesidir. Hakemlerin en

³⁷ Şanlı, **a.g.e.**, s.256

³⁸ Şanlı, **a.g.e.**, s.319

sık başvurdukları konvansiyonlar ise Avrupa Sözleşmesi ile birlikte, 1955 de imzalanıp, 1964 de yürürlüğe giren, Menkullerin Milletlerarası Satımına Uygulanacak Hukuka Dair Sözleşme, 1980 tarihli BM Teknoloji Transferine Dair Milletlerarası Kod Tasarı, Menkullerin Milletlerarası Satışında Mülkiyetin İntikaline Uygulanacak Hukuka Dair Lahey Sözleşmesi gibi sözleşmelerdir.

Keza, hakemlerin milli olmayan veya milletler arası karakterde sayılan kanunlar ihtilafı kurallarını bulabilecekleri kaynaklardan biri de genel şartlardır. Bu genel şartların doğrudan uygulanma kabiliyetleri yoktur. Çünkü bunlar ne kanun ne konvansiyon ne de yeknesak kanun sözleşmeleridir. Muayyen sektörlerde ticari ilişkilerin rejimini basitleştirmek, yeknesak ve belirgin hale getirmek maksadıyla formüle edilen bu genel şartlar, taraflar aralarındaki akdi ilişkide kullandıkları zaman uygulanma imkânı bulurlar. Mesela, Avrupa Ekonomik Komisyonu birçok alanda genel şartlar tesis etmiştir. (Mesela; İthalat ve İhracata Dönük Makine ve Tesisatın Temin ve İnşasına Dair Genel Şartlar)

Bu başlıkta ele alınması gereken konulardan biri de milli olmayan mücerret hukuk standartlarının seçimidir. Muayyen bir mahalli hukuk sistemini ifade etmeyen bu kural ve standartlar, akıl, hakkaniyet, nısfet, iyi niyet, adalet ve dürüstlük gibi evrensel kavramlardır. Kendilerine bu yetki verilmiş olan hakemler, kamu düzenine ilişkin istisnalar dışında, belirli bir hukuk sisteminin hem usul hem de esasa ilişkin olan katı kurallarına bağlı kalmaktan kurtarılmış olmaktadır. Tarafların karşılıklı anlaşmaları halinde, hakemlerin amiables compositeurs olarak hakkaniyet ve nısfete göre karar verebileceği başlıca milletlerarası belge ve konvansiyonlarda ve milli tahkim mevzuatlarında kabul edilmiştir.

3.5.3. Hakemlerce Doğrudan Maddi Hukukun Uygulanması

Bu durumda herhangi bir kanunlar ihtilafı sistem veya kuralı uygulanmaksızın doğrudan maddi hukukun tatbiki söz konusudur. İhtilafın mahiyetine göre mahalli hukukun normlarının doğrudan uygulanması mümkün olduğu gibi, milletlerarası hukukun veya milletlerarası ticaret hukukunun normlarının uygulanması da mümkündür. Tarafların tabi oldukları hukuk sistemleri arasında gerçek bir kanunlar ihtilafı mevcutsa, ancak o zaman davanın başında esasa uygulanacak hukuk sorunu üzerinde durmak gereklidir. Tarafların mensup olduğu hukuk sistemleri benzer çözümler öngörüyorsa

uygulanacak hukuku araştırmaktan vazgeçerek doğrudan bu müşterek maddi hukuk kaideleri uygulanabilir. Nitekim Alman ve İsviçreli taraflar arasındaki ayıplı mal teslimine dair bir davada hakemler her iki hukuk sisteminin benzer çözümler öngördüğünü tespit ettikten sonra, ihtilaf konusu meseleye benzerlik arz eden maddi hükümleri birlikte ve doğrudan uygulamışlardır.

Benzer şekilde, ihtilafa uygulanması muhtemel olan milli hukuk sistemlerinin müşterek olan genel hukuk prensipleri de doğrudan uygulanabilir. Hakemler çoğu kez ihtilafa, ilgili hukuk sistemlerinin müşterek temellerinden elde ettikleri genel prensibin üzerinden karara varabilmekte, ihtilafı çözebilmektedir. Aynı uygulama, milli olmayan hukuk sistemlerinden elde edilen maddi kural ve standartların doğrudan uygulanması için de geçerlidir. Milletlerarası ticari tahkimde, tarafların temel amaçlarından biri, esas alınacak tarafsız ve milletlerarası planda geçerliliği olan bir hukuk sistemine müracaattır. Bu bakımdan, milli olmayan hukuk sistemlerinin maddi kurallarının doğrudan uygulanması ticari tahkimin ruhuna daha çok uygundur. Bu da üç şekilde mümkündür. Ya milletlerarası hukuk kuralları uygulanacaktır, ya topluluk hukuku kuralları, ya da milletlerarası ticaret hukuku kuralları (lex Mercatoria) uygulanacaktır. Milletlerarası hukukun süjeleri, devletler, devlet niteliğine sahip olmayan topluluklar, uluslararası örgütler ve gerçek kişilerdir. Topluluk hukukundan kasıt ise, devletler üstü (supranational) birliklerdir. AB, NAHDA bu tip topluluklara örnek olarak gösterilebilir.

Bazen ihtilafa uygulanacak hukuk bu tür devletler üstü bir hukukun muhtevasında bulunabilir. İki veya daha fazla devletin yaptığı antlaşmalar ve bu antlaşmalardan doğan hukuk biçimlerini de aynı düzlemde değerlendirmek gerekir. Herhangi bir kanunlar ihtilafının taraflarca tespit edilmediği durumlarda hakemler, milletler arası ticareti düzenlemek amacıyla geliştirilmiş bulunan kurallar ile uluslararası kabule mazhar olmuş ticari örf, adet ve teamülleri ihtilafa doğrudan uygulayabilirler. Kanunlar ihtilafı metodunun alternatifi olarak, hususan milletler arası münasebetler için ihdas edilmiş, maddi normların doğrudan ihtilaf konusu ilişkiye uygulanmasını öngören maddi devletler özel hukuku metodu geliştirilmiştir.³⁹

Daha önce de ifade edildiği gibi hakemlerin dava konusu

³⁹ Şanlı, a.g.e, s.332

meselenin çözümü için uygun görülen maddi kuralları illa bir kanunlar ihtilafı sisteminin delaletiyle tespit etmeleri mecburi değildir. Doğru olan, hakemlerin uygun maddi kuralı tespit ettiklerinde, bunların doğrudan uygulanmasını temin eden bir metodu tercih etmelerinde de serbest olmaları gerektirir. Burada önemli olan, hakemlerin uygulayabilecekleri bu tür maddi normların mevcudiyetidir. Bu yöndeki teşebbüslerin amacı milletlerarası ticareti kolaylaştıracak otonom bir hukuk sistemi oluşturmaktır. Bugün, belki hakemlerin lexforisi olacak bir normlar manzumesi mevcut değildir. Ancak bu yönde gittikçe yaygın kabul gören ticari örf, adet ve kurallar oluşmakta, herhangi bir hukuk seçiminin yapılmadığı durumlarda bu kurallara göre ihtilafların karara bağlanabileceğine dair küresel çapta çağrılar yapılmaktadır.

Nitekim Avrupa Sözleşmesinde, UNCITRAL ve Milletlerarası Enerji Ajansının tahkim kurallarında hakemlerin ihtilafı karara bağlarken ticari örf, adet ve teamülleri dikkate alabilecekleri ifade edilmektedir. Keza, bazı yeknesak kanun sözleşmeleri ve konvansiyonlarda yer alan normlar, belgeler, uluslararası ticaretin bir parçası olarak hakemler tarafından doğrudan uygulanmaktadır. "Milletler arası ticaret hukukunun bir kaynağı da, milletlerarası ticaret camiasının belli branşlarında kendi aralarında ki uygulamalardan doğan örf, adet ve tatbikatları yazılı şekilde formüle eden kodlardır."⁴⁰ Milletlerarası ticari ilişkiler için ihtiyaç duyulan bir Milletlerarası Özel Ticaret Kanunu henüz oluşturulabilmiş değildir.

Bu ihtiyaca cevap olmak üzere, muhtelif uluslararası nitelikli kuruluşlarca kodlar, genel şartlar veya standart sözleşme tipleri kodifiye edilmiştir. Hakemler, ihtilafın çözümüne de bu kodlardan da yararlanabilmektedir. Bu hususta hakemlerin doğrudan uygulayabilecekleri esas kodlar, yeknesak düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin oluşturulmasında, özellikle MTO oldukça aktif rol oynamaktadır. En yaygın ve en çok başvurulan düzenlemeler milletlerarası karakterli ticari terimlerin tefsirine ilişkin INCOTERMS'ler ve vesikalı kredilerle ilgili yeknesak kural ve teamüllerdir.⁴¹ Özellikle son yıllarda milletlerarası ticaret hakemleri, milletlerarası camianın ihtiyaçlarından kaynaklan; bir takım standartları doğrudan

---

⁴⁰ Şanlı, **a.g.e.**, s.336

⁴¹ Şanlı, **a.g.e.**, s.390

uygulamaktadırlar. Bunun yanında ödemelik defî, mücbir sebep, zarara uğrayanın ancak uğranılan zararı sınırlandırmak için elinden geleni yaptığı ölçüde tazminata hak kazanacağı, irade serbestisi vb. gibi bir takım genel hukuk prensiplerini de milletlerarası hukuk kuralları olarak doğrudan uygulamaktadırlar.

Bütün bu kavramlar, milli hukuklardaki anlamlarından uzaklaştırılarak milletlerarası ticaretin ihtiyaç ve özelliklerine göre yeniden yorumlanarak hakemlerce ihtilafların çözümünde kullanılmaktadır. Altı çizilmesi gereken hususlardan biri de, hakemlerin tarafların iradesini doğru anlamalarıdır. Taraf iradelerinin anlaşılması konusunda hakemler bazen objektif, bazen subjektif bazen de uluslararası ticaretin ihtiyaç ve özelliklerine bağlı olarak ticari tefsir biçimini kullanmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus ta zamanlar arası kanun ihtilaflarıdır.

3.6. Zamanlararası Kanun İhtilafları

Taraflarca seçilen hukuk sistemi zaman içinde değişebilir. Sözleşme, ihtilaf anı ve yargılama safhasında farklı biçimlere bürünebilir. Milli yasaların toplumsal ihtiyaçlara göre revize edilmesi, gözden geçirilmesi, hayatın olağan akışının bir gereğidir.

Bu durumda uyumsuzluğa, zaman içinde değişen hukuk sistemlerinden hangisi uygulanacaktır?

Hâkimlerin zamanlar arası hukuk ihtilaflarını çözümü kolaydır. Yapılacak iş, kendi kanunlar ihtilafı kurallarına bakıp yabancı bir hukuk sisteminin yetkili olduğuna karar verdikten sonra, yabancı hukuktaki eski yeni düzenlemelerden hangisinin esas alınacağını, o hukukun zamanlar arası hususi hukuk kurallarına göre tespit etmektir. Aynı durumla karşı karşıya kalan hakemler ise, genelde sözleşmenin yapıldığı anda yürürlükte olan hukuku esas alarak ihtilafları çözmektedir. MTO uygulaması da bu istikamettir.

Zamanlar arası kanun ihtilaflarının bir başka boyutu da tarafların akit esnasında seçtikleri hukuk sistemini değiştirip değiştiremeyecekleri, değiştirdikleri takdirde neye, hangi hukuka göre karar verileceğidir. Sonradan Hukuk değiştirmenin istikrarı bozacağı yönünde eleştiri ve itirazlara rağmen, tahkimin tarafların iradesine bağlı olduğu düşünüldüğünde, sözleşmenin akdedildiği andan, kararın verildiği ana kadar tarafların hukuk değiştirmesi yapabilecekleri bir gerçektir. Yaygın olan uygulama da bu istikamettir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar hakemler ve taraflar açısından geniş bir serbestlik alanı olduğunu göstermektedir. Ancak bu genişlik asla sınırsızlık olarak anlaşılmamalıdır. Hakemlerin de esasa uygulanacak hukuk konusunda tabii oldukları sınırlamalar vardır. En başta kamu düzeni gelmektedir.

3.7. Esasa Uygulanacak Hukukta Sınırlamalar: Kamu Düzeni

Muayyen bir ülke veya ülkeler topluluğunda hakim olan sosyal, siyasal ve ekonomik sistemin temel kural ve kurumları kamu düzeni olarak nitelendirilmektedir. Hakemlerin herhangi bir devletin veya devletler topluluğunun kamu düzenini uygulama mecburiyeti yoktur. Ancak verilen kararların tenfizi söz konusu olduğunda devreye milli veya topluluk hukuku sistemleri girmektedir. Kamu düzenini sadece milli ve topluluklar düzeyinde ele almak meseleyi eksik tanımlamaktır. Günümüzde, milletlerarası bir kamu düzeninin varlığı da, küresel çapta kabul görmektedir. Hakkaniyet, iyi niyet, adalet, bugün hukukun evrensel prensipleri haline gelmiştir. Öte taraftan milletlerarası kamu düzeni doktrini esir ticaretini, köleliği, korsanlık ve terörizmi, ırk, din, mezhep, cinsiyet ayırımını, soykırım, öldürme ve haksız yere tutuklamayı ve bu amaçların tahakkukuna yönelik akitleri yasaklamıştır.⁴²

Dolayısıyla, bu temel değerlerin çiğnenmesine cevaz veren akitler, kararlar, sözleşmeler milletlerarası kamu düzeninin müdahalesiyle karşı karşıya kalırlar. Hakemlerin taraf iradelerine bağlı olmaları, milletlerarası kamu düzenini hiç dikkate almamaları anlamına gelmemelidir. Zira bu temel prensipleri nazara almayan karar ve sözleşmeler anarşiye sebep olacak, bu da uyuşmazlık çözmenin bir yolu olan tahkim kurumunun varlık sebebiyle çelişecektir.

Tahkimin varlık sebebi, hakemlerce verilen kararlardır. Asıl olan, tarafların bu kararlara uymasıdır. Ancak çoğu zaman aleyhine karar verilen taraf, hakem kararlarını yargıya taşımaktadır. Ayrıca, hakem kararının nihai olarak bir milli mahkemede icrası isteneceğinden, tenfiz aşamasında hakem kararı, milli bir mahkemenin önüne gelmektedir. Kamu düzeninin muhtevasını teşkil eden prensipler, mahkemelerin uymakla zorunlu buldukları asgari hukuk ve adalet prensipleridir. Kararların bu prensiplerle açıkça çatışması durumunda, mahkemeler mensubu oldukları ülkenin kamu düzenine aykırılık münasebetiyle bu

---

⁴² Şanlı, a.g.e. s.390

kararların icrasını ret edeceklerdir. Onun için hakemlerin özellikle tenfiz mahallinin milli kamu düzenini dikkate alarak karar vermeleri, alınan kararın uygulanması açısından son derece önemlidir. Bu durumda hakemler aleyhine karar verilen tarafın işletme veya ikametgâhının bulunduğu ülke ve orun kamu düzenini önceden ön görmeleri gerekmektedir.

Topluluk ülkeleri de aralarında bir nevi kamu düzeni oluşturmuşlardır. Mesela, AB hukukunun bazı düzenlemeleri de kamu düzeni karakterindedir. Bunlar topluluk üyesi ülkelerde zorunlu olarak uygulandığından Hakemler karar verirken, bu kuralları dikkate almak durumundadırlar. İhtilafların çözümü sadece karar vermekle bitmemekte bu kararların infaz edilebilir olması da gerekmektedir. Bazen hakemler milletlerarası kamu düzenini ifade eden prensipleri doğrudan uygulayarak karar verebilmektedirler.

Nitekim tarafları Alman ve Arjantin devleti olan bir davada talebin rüşvet alacağı ile ilgili olduğu anlaşılınca hakem sözleşmenin içeriğini milletlerarası kamu düzenine aykırı bularak ret etmiştir. New York Konvansiyonu da kamu düzeni etrafında geniş bir içtihat oluşturmuştur. Türk Hukuk Sisteminde de Kamu düzeni ile ilgili ihtilaflar tahkime elverişli değildir.⁴³ Milli mahkemeler, kamu düzeni ile ilgili yorum ve değerlendirmelerini dar yorumlayarak, milli hukukun vazgeçilmez tarafını ifade eden asgari kural ve standartlarla sınırlı tutmaktadırlar. Doğru olan bu tutum ve uygulama tahkim müessesesinin gelişme ve işleyişine katkıda bulunmaktadır. Başlıca konvansiyon ve milli tahkim mevzuatları özellikle tenfiz ülkesinin kamu düzeni çekincesini saklı tutmakta, kararların icra edilebilir olması için bu ayrıntıya dikkat etmektedirler.

4. SONUÇ

Ticari tahkim, milletlerarası ticari uyuşmazlıkların hallinde gittikçe öne çıkan bir yargı biçimidir. Çabukluk, gizlilik ve ucuzluk gibi özellikler ve çağın demokratikleşme ve sivilleşme gibi değerleriyle uyumlu olması başlıca tercih nedenidir. Milletlerarası ticaret camiasının ihtiyaçlarından doğduğu için, büyük devletlerin menfaatlerine hizmet ettiğine dair eleştirel yaklaşımlar olmakla birlikte, uluslararası ticaretin

⁴³ Akıncı, a.g.e, s. 267

kaçınılmazlığı ve sermaye dolaşımının yoksul ülkelere getirdiği imkânlar bu eleştirileri dengelemektedir. Zira uluslararası tahkim devletlerin çıkarlarına değil, uluslararası ticaret camiasının menfaatlerine hizmet etmektedir. Amaç uluslararası ticaretin tüm taraflar açısından güvenilir hale getirilmesi, emniyet içinde yapılabilmesidir.

Asıl olan tarafların esasa uygulanacak hukuku kendilerinin seçmesi ve bunu sözleşmede açık veya zımni olarak göstermeleridir. Bu durumda hakemlerin bu iradeyle bağlı oldukları açıktır. Ama bazen, bu tercih ihmal edilmekte, ihtilafa uygulanacak hukuku tespit ya kanunlar ihtilafı yoluyla veya doğrudan hakemlere düşmektedir. Bu durumda eğer kurumsal tahkim tercih edilmiş ise seçilen kurumun tüzük veya yönetmeliklerinde yer alan kanunlar ihtilafı kurallarından hareketle esasa uygulanacak hukuk bulunacaktır. Tahkim kurumunun kurallarında bir kanunlar ihtilafı mevcut değil veya ad hoc tahkime gidilmişse hakemler yargılama yaptıkları ülkenin kanunlar ihtilafı kurallarının tatbiki yoluyla esasa uygulanacak hukuku bulacak veya dava ile en çok irtibatlı olan ülke hukukuna göre ihtilafı çözeceklerdir.

Prencip olarak tarafların irade serbestisi sınırsızdır. Bu milletlerarası tahkimin mahiyeti gereğidir. Gerek tarafların esasa uygulanacak hukuku seçmede, gerekse hakemlerin taraf iradelerine bağlılıkları sadece milletlerarası ticaret düzeninin temel prensipleri ile sınırlıdır. Hakemler, milletlerarası ticari kamu düzeni vasıtasıyla bu düzenin temel prensiplerini korumaktadırlar.

Kararların ikmalî, tenfiz edilmelerine bağlıdır. Verilen kararlar, tenfizci ülkenin kamu düzenine aykırıysa icra edilebilirlik özelliğini kaybedecektir. Onun için, kararlarda milletlerarası kamu düzeni ile kararın irtibatlı olduğu ülkenin kamu düzeninin çizdiği çerçevenin dikkate alınması, verilen kararların ete kemiğe bürünebilmesi için elzemdir.

Millî mahkemelerin tahkim kurumuna olumlu yaklaşımları ve kamu düzeni kavramını dar yorumlamaları müessesenin gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Gittikçe yaygınlaşan ticari uyuşmazlıkları bir çözüme biçimi olarak tahkim, milletlerarası ticaretin kalbi ve teminatı olmaya devam etmektedir. Ancak daha şeffaf daha denetlenebilir hale getirilmesi yöneltelen eleştirileri ve kimi kaygıları ortadan kaldırmak için şarttır.

KAYNAKLAR

AKINCI, Ziya, Milletlerarası Tahkim,3.b,İstanbul, Vedat Kitapçılık,2013

BALCI, Muharrem, İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, Danışman Yayınları,1999

ÇAL Serdar, Uluslararası yatırım Tahkimine Yönelik Kimi Eleştirilerin Değerlendirilmesi,AÜHFD,2008,s,146
<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2008-57-04/AUHF-2008-57-04-cal.pdf>

DOĞAN, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, Pınar Yayıncılık,2005

İŞİK Fatih, Tahkim Anlaşmasının Esasına uygulanacak Hukuk,2013 <http://www.erdem-erdem.com/articles/tahkim-anlasmasin-esasina-uygulanacak-hukuk-3/>

KALPSÜZ, Turgut, Türkiye’de Milletlerarası Tahkim, Yetkin Yayınları,2010

MELEMEN, Mehmet, Uygulamalı Uluslararası Ticaret, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2012

ŞANLI, Cemal, Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, İstanbul, Türkiye İş Bankası Vakfı Yayınları, 1987

ŞANLI, Cemal, **ESEN**, Emre, **FİGANMEŞE**, **ATAMAN**, İnci, Milletlerarası Özel Hukuk,3.b, İstanbul, Vedat Kitapçılık,2014

ŞANLI, Cemal, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları,5.b,İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013

ÖZTÜRK Neva, Övünç. ICSID Tahkiminde Esasa Uygulanacak Hukuk, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.43

TÜRKİYE MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu ,<http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm>

YILDIRIM, Nevhis Deren, Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri, Ankara Barosu Dergisi, 2002,S,4

İnternet Kaynakları

<http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm>

<http://www.ttb.org.tr/TD/TD47/tahkim.html>